

УДК 911.3

Когатько Ю. Л., к.г.н.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи

ПРОЯВИ НЕРІВНОСТІ В РІВНІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РІЗНИХ ТИПІВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Ключові слова: рівень життя населення, бідність населення, структура споживання населення, доходи і витрати.

Постановка проблеми. Нерівність в рівні життя населення різних типів населених пунктів являється одним з чинників зростання соціальної напруги в суспільстві. Історично склалося, що доходи, споживання, наявність певного майна відрізняються в мешканців сіл, малих і великих міст. В цілому в сільських населених пунктах умови для людського розвитку набагато менш сприятливі, ніж у містах. В результаті швидкої індустріалізації і зростання міст в радянський період утворився великий розрив в умовах проживання між містом і селом. Сільські населені пункти значно поступалися містам по цілому ряду показників, у тому числі за рівнем облаштованості житлового фонду, розвитку транспортної інфраструктури, якості послуг освіти, охорони здоров'я і сфери побутового обслуговування. Ці відмінності зростали разом з деякими особливостями державної політики щодо села. Так, у 70-80-х р. минулого століття малі сільські поселення були віднесені до «неперспективних» і готувалися до відселення, а тому їх інфраструктура, на відміну від великих сіл, не розвивалася.

Відмінності між містом і селом ще більш поглибилися за роки реформ. Наслідки демографічної кризи відчуються набагато сильніше в сільській місцевості, ніж у містах. Збільшився розрив в доходах між міськими і сільськими жителями. Темпи падіння зайнятості в сільській місцевості значно вищі, ніж у міській. Важке економічне та фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств суттєво обмежує їх можливості по утриманню соціальної сфери на селі. Через відсутність молодих кваліфікованих спеціалістів зберігаються значні відмінності між містом і селом в якості освіти та охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з даної тематики. За останні десять-п'ятнадцять років українськими вченими було зроблено чимало для дослідження рівня життя населення. Роботи були присвячені як дослідженню рівня життя населення загалом, так і регіональним аспектам. Дану проблему досліджували О.Мельниченко, Н.Федірко, В.Литвинов, В.Скуратівський, М.Федорова, М.Татаревська, О.Кухарева, М.Папієв, В.Куценко, О.Крентовська, П.Мазурок, Н.Сітнікова, І.Мандибура, Е.Лібанова, Л. Черенько, О. Г. Топчієв, М. Долішній, О. Любіцева, Ф.

Заставний, О. Шаблій, М. Дністрянський, К. Мезенцев, М. Барановський та інші вчені.

Виявлення невирішених сторін проблеми. Дослідження рівня життя населення є важливою умовою для подолання бідності і регіональних диспропорцій розвитку. Результатом досліджень рівня життя населення можуть стати ефективні впровадження в бюджетній політиці і зміна підходів до управління регіонами.

Як було вище зазначено, на даний момент рівень життя населення досліджують спеціалісти багатьох галузей науки. При цьому залишається багато невирішених проблем, серед них є і дослідження диспропорцій у розвитку і рівні життя населення міст і сіл. Такими диспропорціями є демографічна ситуація, розвиток інфраструктури, забезпеченість побутовими умовами і структура споживання.

Мета і завдання. Метою написання даної статті є виявлення і дослідження основних диспропорцій в рівні життя жителів міст і сіл України. Основним завданням є: дослідження основних показників рівня життя населення в містах і селах, а також визначення основних відмінностей в дохідно-витратній частині життя родин різних типів населених пунктів.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні нерівності в рівні життя населення міста і села значну увагу слід приділити дослідженню середньодушових доходів. Доходи виступають визначальною характеристикою матеріального становища сімей і можуть розглядатися як основний індикатор їх життєвого рівня. Доходи головним чином формують не тільки майнову, а й соціальну нерівність у суспільстві. Дохід виступає не тільки проявом, а й одним з найважливіших факторів формування соціальної нерівності в житті населення.

Не менш важливим моментом визначення нерівності між рівнем життя села і міста є середньодушові витрати, які разом із середньодушовим доходом показують основну картину життя населення в різних місцевостях проживання.

Середньодушовий дохід і середньодушові витрати найбільші в Києві (1439 і 1336 грн. відповідно), що зумовлено значно вищими зарплатами у порівнянні із іншими містами України. Найнижчі числа даних показників в сільській місцевості (1267 і 1141 грн. відповідно), що визначається низькими заробітними платами і незначними доходами від власного домашнього господарства. Визначальним моментом у середньодушовому доході є заробітна плата, від якої головним чином залежить розподіл середньодушового доходу між місцевостями проживання.

Криві розподілу населення України за середньодушовими доходами досить відчутно відрізняються залежно від типу населеного пункту (при дослідженні Київ включено в групу «велике місто» через низьку вибірку досліджень). При аналізі чітко видно, що більшу наближеність до типових ознак форми нормального розподілу має розподіл населення у великих

містах, адже він має більшу схильність до наповнення тих дохідних груп, які розміщуються праворуч від модальної, яка знаходиться в межах 1200-1300 грн.

Таблиця 1. Середньодушовий дохід і середньодушові витрати населення України в 2011 році на місяць в розрізі типу населеного пункту, грн.

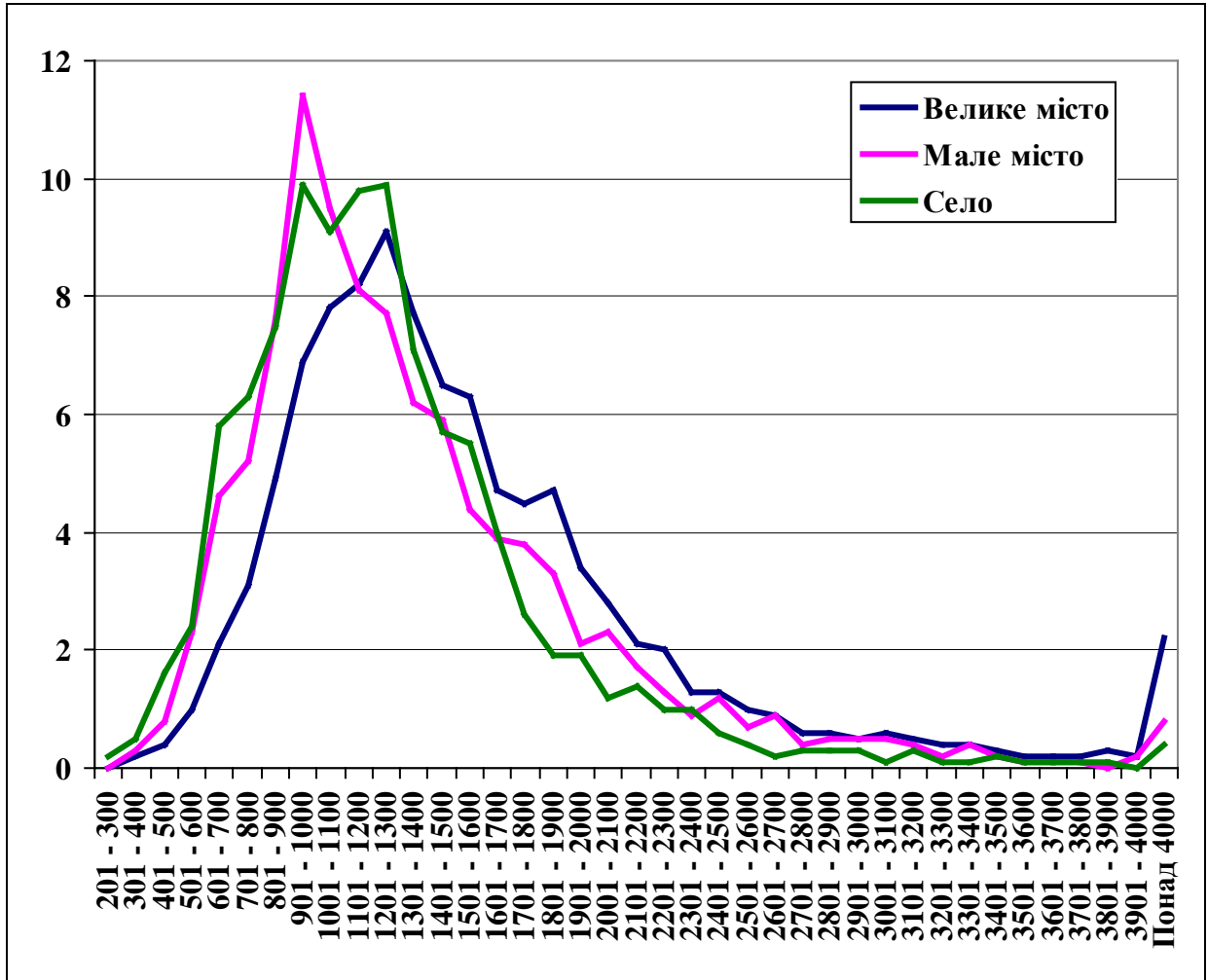
Тип населеного пункту	Середньодушовий дохід на місяць	Середньодушові витрати за місяць
Велике місто	1492,4	1426,1
Мале місто	1364,2	1265,2
Село	1267,1	1141,3
Київ	2330,9	2123,9
Україна	1438,8	1336,4

При цьому модальна група в різних місцевостях проживання різна: для села дві – 900-1000 грн., що відображає дохід пенсіонерів, і 1200-1300 грн., що показує рівень зарплат в даній місцевості; для малого міста характерна дуже різка належність населення до групи 900-1000 грн., де доходи включають пенсії, а також приблизно відповідають заробітним платам. У сільській місцевості у високодохідних групах спостерігається набагато менша кількість населення у порівнянні з великими і малими містами, що пояснюється значною кількістю людей пенсійного віку з відповідно нижчими доходами [Рис 1].

Гострокінечність розподілу, а також вкрай різкі форми лівого та правого схилів розподілу населення малих міст свідчать про значний рівень нерівномірності розподілу населення даної місцевості проживання за середньодушовими доходами.

У великих містах спостерігається більша концентрація населення саме у високодохідних групах. Так, у дохідні групи, куди входять понад 4% населення входять групи від 1200 до 1900 грн., що свідчить про вищий рівень доходів саме великих міст. В цілому у всіх групах спостерігається більш плавний перехід кривої у високодохідні групи і більш різкий обрив у низькодохідні. Якщо порівняти найбільш високодохідну групу в малих містах, то вона співпадає з селами, проте на 3 групи лівіше від великих міст, що пояснюється більш схожим рівнем життя населення в малих містах і селах.

Аналіз вкладу різних компонентів доходу в загальну нерівність дає змогу одержати більш детальну інформацію про причини та природу нерівності в населення в різних типах місцевості. Оплата праці являється найбільш вагомим компонентом сукупного доходу українського населення. Джерела доходів в жителів міст і сіл найбільше відрізняються часткою оплати праці.

Рис 1. Розподіл населення України за сукупними середньодушовими доходами (на місяць) у 2011 році у розрізі типу населеного пункту, %

Найвища частка оплати праці в доходах домогосподарств міста Києва – 63,75%, найнижча – в сільській місцевості – 34,90%, що зумовлено значною часткою пенсіонерів, безробітних і людей, що живуть за рахунок підсобного господарства, в останній. Відповідно в селах значну частку доходу по відношенню з містами становлять нетипові для інших типів місцевості джерела доходів, такі як доходи від продажу продукції з особистого підсобного господарства (10,42%), доходи від власності (1,94%) та вартість спожитої продукції, отриманої з ОПГ та від самозаготівель (12,61%). Основна залежність джерел доходів від типу місцевості полягає в тому, що із зменшенням населеного пункту зростає частка доходів, які не пов'язані з оплатою праці.

У Києві більшу частку доходів населення в порівнянні з іншими типами населених пунктів складає допомога родичів і знайомих, що можна пояснити допомогою рідних молодим сім'ям, які приїхали від батьків з інших населених пунктів чи на інше місце проживання в тому ж місті. У Києві також нижча частка пенсіонерів серед населення і нижчий розмір

пенсії у порівнянні з зарплатами, тому частка даного джерела доходів набагато нижча ніж, наприклад, в селі чи малому місті. Також в Києві більша частка доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності, що визначається кращими можливостями для заробітку в столиці [Рис 2].

Таблиця 2.

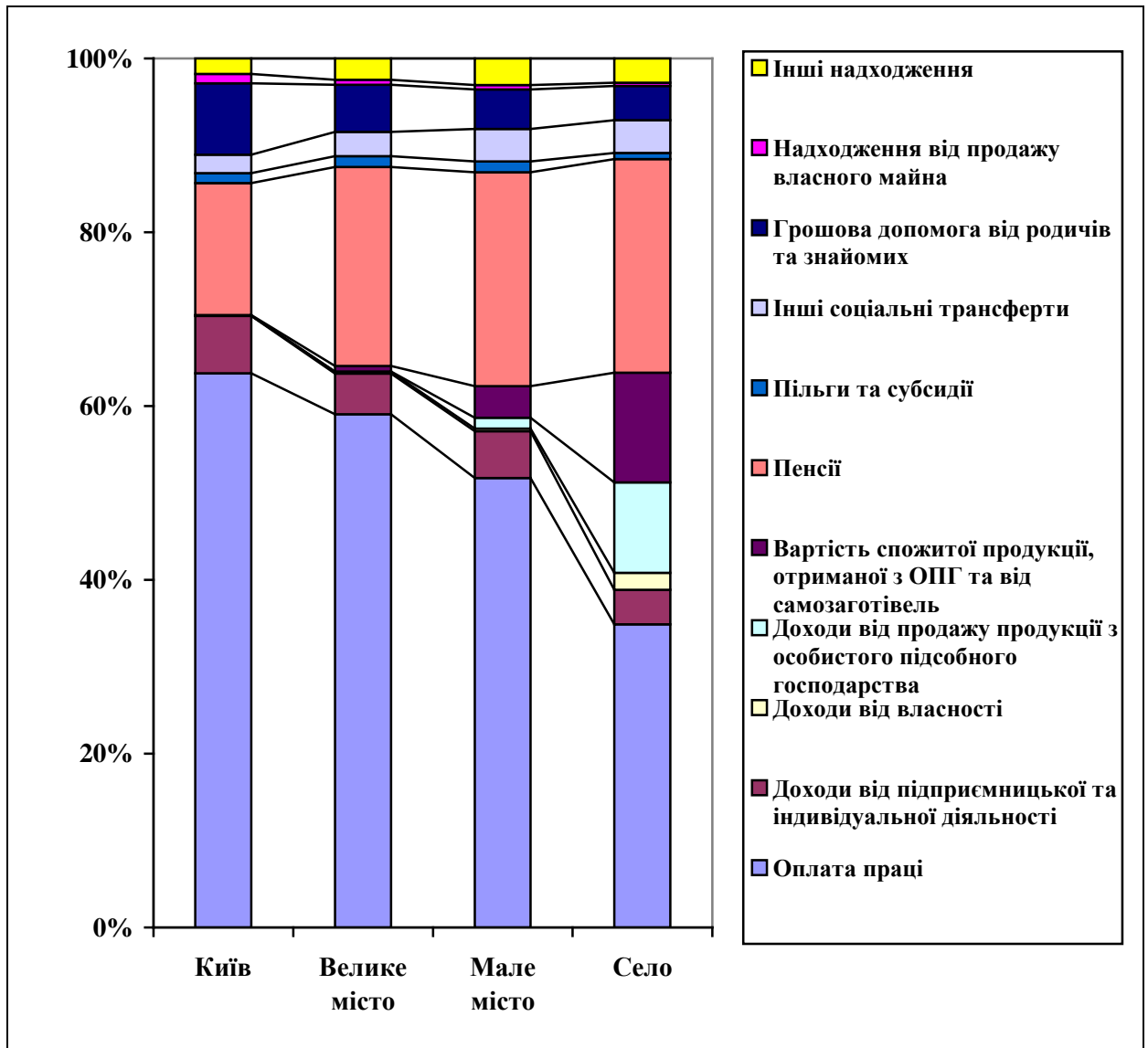
Джерела доходів домогосподарств України в 2011 році в розрізі типу населеного пункту, %

Джерела доходів \ Тип населеного пункту	Київ	Велике місто	Мале місто	Село	Всього
Оплата праці	63,75	59,07	51,72	34,90	50,90
Доходи від підприємницької та індивідуальної діяльності	6,61	4,69	5,38	3,96	4,84
Доходи від власності	0,05	0,17	0,31	1,94	0,69
Доходи від продажу продукції з особистого підсобного господарства	0,00	0,06	1,25	10,42	3,28
Вартість спожитої продукції, отриманої з ОПГ та від самозаготівель	0,05	0,63	3,63	12,61	4,70
Пенсії	15,19	22,91	24,60	24,61	23,03
Пільги та субсидії	1,13	1,23	1,26	0,70	1,08
Інші соціальні трансферти	2,14	2,80	3,74	3,75	3,23
Грошова допомога від родичів та знайомих	8,20	5,42	4,52	3,97	5,07
Надходження від продажу власного майна	1,09	0,56	0,52	0,35	0,54
Інші надходження	1,78	2,47	3,06	2,80	2,64

При розподілі сукупних еквівалентних доходів по децильних групах в Києві, великому місті, малому місті і селі головною особливістю є те, що із зменшенням населеного пункту зростає різниця в доходах першого і десятого децилів (якщо прирівняти Київ до великого міста). У великому місті доходи десятого децилю в 2,8 рази вищі ніж першого, в малому місті – в 3,2, в селі – в 3,3. Причиною збільшення даної частки є вищі можливості великих міст у способах заробітку. В малих містах і селах населення зазвичай отримує нижчі зарплати і пенсії ніж жителі великих міст і Києва, а заробітки підприємців (які зазвичай потрапляють до десятого децилю) набагато вищі ніж ці заробітні плати, що й являється основною причиною більшої нерівності.

Сукупні еквівалентні доходи медіанних груп суттєво зменшуються із зменшенням типу населеного пункту, при цьому в Києві вони будуть в середньому в межах 1800-1900 грн., у великому місті – 1500-1600 грн., в малому місті – 1400-1500 грн., в селі – 1300-1400 грн. Сукупні еквівалентні

доходи першого децилю вищі будуть тільки в Києві. В інших типах населених пунктів вони мало відрізняються, так як визначаються переважно мінімальними заробітними платами і пенсіями. Сукупні еквівалентні доходи десятого децилю збільшуються від села до Києва, причому різниця між ними становить тисячу гривень.

Рис 2. Джерела доходів домогосподарств України в 2011 році в розрізі типу населеного пункту, %

Співвідношення сукупних еквівалентних витрат першого і десятого децилів у всіх типах населених пунктів суттєво відрізняються від такого ж співвідношення в доходах, що демонструє тенденцію до приховування доходів населенням, яке входить до вищих децильних груп. У великому місті витрати десятого децилю в 4,9 рази вищі ніж першого, в малому місті – в 4,9 також, в селі – в 5,3.

Таблиця 3.

Розподіл середніх розмірів номінальних та реальних доходів та витрат населення України у 2011 році в 10-відсоткових групах населення у розрізі типу населеного пункту, грн.

Децилі	Велике місто		Мале місто		Село		Київ	
	Сукупні еквівалентні витрати	Сукупні еквівалентні доходи	Сукупні еквівалентні витрати	Сукупні еквівалентні доходи	Сукупні еквівалентні витрати	Сукупні еквівалентні доходи	Сукупні еквівалентні витрати	Сукупні еквівалентні доходи
1	701,6	1072,9	694,5	985,5	678,3	988,6	696,8	1534,3
2	919,1	1230,4	919,4	1166,7	917,8	1170,5	922,1	1341,4
3	1071,1	1380,0	1063,2	1313,5	1068,2	1334,6	1060,1	1089,7
4	1205,9	1482,0	1203,2	1358,8	1201,5	1456,5	1204,8	1585,0
5	1348,5	1511,8	1339,3	1469,6	1342,5	1484,8	1352,0	1869,0
6	1501,1	1671,1	1503,3	1682,2	1497,7	1597,1	1508,8	1944,7
7	1695,5	1739,2	1692,4	1756,2	1685,5	1770,9	1692,8	2035,9
8	1937,0	2028,4	1913,3	1951,2	1919,5	1980,4	1923,0	2151,9
9	2286,1	2244,0	2290,3	2257,2	2265,6	2207,1	2299,3	2252,1
10	3463,4	2960,9	3386,5	3193,3	3585,2	3257,1	4162,4	4412,0
Співвідношення між 10 та 1 децилями, разів	4,9	2,8	4,9	3,2	5,3	3,3	6,0	2,9

Сукупні еквівалентні витрати медіанних груп суттєво зменшуються із зменшенням типу населеного пункту, при цьому в Києві вони будуть в середньому в межах 1400-1500 грн., у великому місті – 1400-1500 грн. також, в малому місті – 1300-1400 грн., в селі – 1300-1400 грн. Витрати населення першого децилю різних типів населених пунктів приблизно однакове і варіює в межах 670-700 грн., при цьому витрати є меншими за доходи у всіх населених пунктах окрім малих міст, що свідчить про наявність неповідомлених доходів у жителів останніх. Витрати людей, що входять до десятої децильної групи найвищі в столиці (4162 грн.), що загалом відображає і вищий рівень доходів, найнижчі – в жителів малих міст (3386,5 грн.). При цьому сукупні еквівалентні витрати представників десятої децильної групи, які проживають в селах вищі ніж такі ж у жителів малих і великих міст.

Структура витрат населення в розрізі типу населеного пункту визначена рівнем доходів в даних групах. Першочерговими є витрати на харчування і вони займають більшу частину всіх витрат населення, причому тільки в Києві вони менші за 50%, що свідчить про приблизно рівні ціни на харчі, але значно вищими доходами в столиці. Витрати на харчування великих і малих міст майже не відрізняються – 52,13% і 53,16% відповідно. Найбільше на харчі витрачають жителі сільських населених пунктів, що

пояснюється низькими доходами населення в даній місцевості. Відсоток витрат на харчування і на послуги найточніше визначає доходи населення і місцевість проживання.

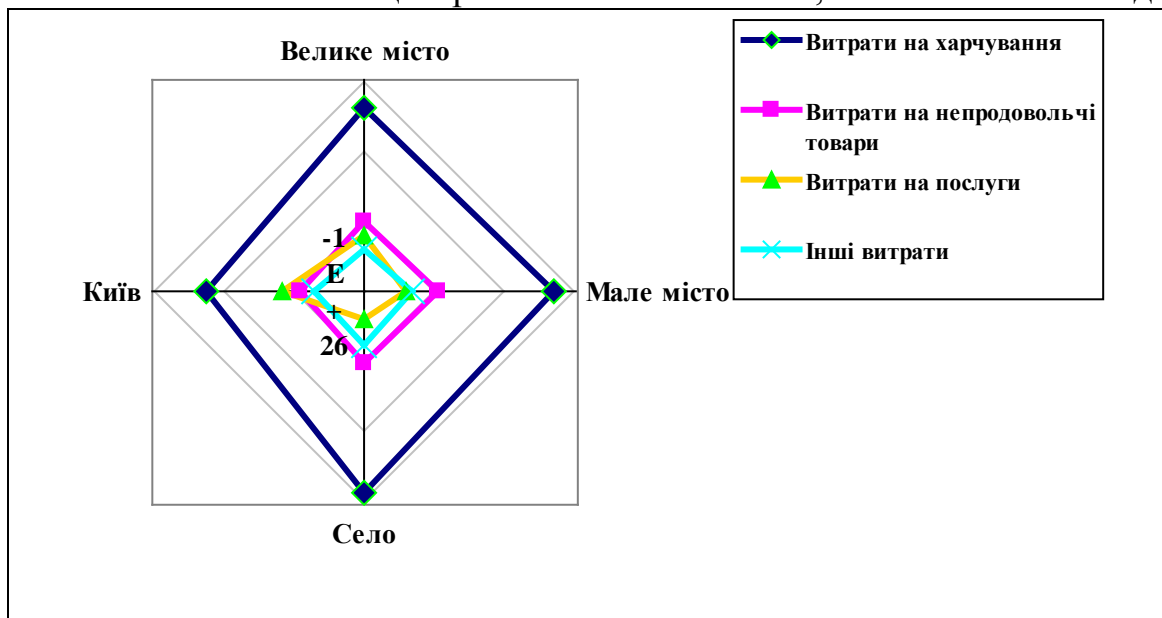
Витрати на непродовольчі товари приблизно однакові у всіх типах населених пунктах і становлять близько 20% від всіх витрат, при цьому в столиці дане значення менше – 18%, що пояснюється також рівними цінами по країні, проте вищими доходами Києва.

Таблиця 3.

Структура витрат населення України в 2011 році у розрізі типу населеного пункту, %

Тип населеного пункту	Витрати на харчування	Витрати на непродовольчі товари	Витрати на послуги	Інші витрати
Велике місто	52,13	20,01	15,92	11,94
Мале місто	53,65	20,78	11,96	13,66
Село	57,17	20,37	7,65	15,16
Київ	44,58	18,38	23,04	14,00
Україна	53,15	20,14	13,48	13,44

В Києві найбільші витрати на послуги у порівнянні з іншими типами населених пунктів (23,04%), що є свідченням розвиненої інфраструктури і сфери послуг загалом, а також вищими цінами на дані послуги ніж в регіонах. Найменше витрачають на послуги жителі сіл (7,65%), так як велика частина населення не має централізованого опалення, газопостачання і т.д.

Рис 3. Структура витрат населення України в 2011 році у розрізі типу населеного пункту, %

При цьому, якщо проаналізувати витрати населення тільки на житлово-комунальні послуги і паливо, то найбільше витрачають жителі Києва і великих міст – 9,81% і 9,76% відповідно, при цьому вони й отримують

найбільший набір послуг. Жителі малих міст на дану сферу витрачають 8,3% і жителі сіл – тільки 6,6%.

Таблиця 4.

Витрати населення України на ЖКП і паливо в 2011 році у розрізі типу населеного пункту, %

Тип населеного пункту	Частка витрат на ЖКП і паливо
Велике місто	9,76
Мале місто	8,30
Село	6,60
Київ	9,81
Україна	8,54

Залежність між рівнем доходів та числом їх одержувачів відображається за допомогою коефіцієнтів концентрації доходів, найбільш поширений з яких коефіцієнт Джині. За обрахунками даного коефіцієнта видно, що найбільша нерівність в доходах в місті Києві. При цьому найменшим розшарування є в сільських населених пунктах. Це пов'язано насамперед зі значною різницею в доходах населення різних типів населених пунктів і, в першу чергу, столиці.

Таблиця 5.

Індекс Джині по витратах населення України в 2011 році у розрізі типу населеного пункту

Тип населеного пункту	Індекс Джині
Велике місто	25,6
Мале місто	26,7
Село	25,5
Київ	31,8
Україна	27,7

Бідними вважається населення, рівень сукупних витрат якого нижчий за офіційно встановлену межу. В 2011 році межа бідності в Україні становить 1062 грн. Кількість населення в Києві, сукупні еквівалентні витрати якого були нижчі за дану межу, складала 5,1%, що є найкращим показником серед типів населених пунктів.

Найгірша ситуація в селі, де бідними офіційно вважаються 32,1% населення, що можна пояснити безробіттям, низькими заробітними платами і значною кількістю людей пенсійного віку, які в свою чергу мають низькі пенсії.

Майже така ж ситуація і в малих містах – 28,9%, де більшість населення отримує низькі заробітні плати невеликих приватних підприємств чи являються працівниками бюджетної сфери. При цьому в даних населених пунктах також визначним чинником низьких доходів населення є безробіття.

У великих містах ситуація з бідністю краща – 17,5%, при цьому бідними являються переважно люди пенсійного віку, а також багатодітні і неповні сім'ї.

Таблиця 6.

Бідність населення України в 2011 році у розрізі типу населеного пункту, %

Тип населеного пункту	Бідність
Велике місто	17,5
Мале місто	28,9
Село	32,1
Київ	5,1
Україна в цілому	24,3

Схожа з бідністю ситуація й зі злиденністю. В 2011 році межа злиденності становить 850 грн. Найкраща ситуація із злиденністю в місті Києві, де до даної категорії відноситься 2,4% населення, найгірша – в сільській місцевості, де злиденними є 15,7%, що визначається більше безробіттям населення і низькими доходами.

Таблиця 7.

Злиденність населення України в 2011 році у розрізі типу населеного пункту, %

Тип населеного пункту	Злиденність
Велике місто	6,8
Мале місто	11,6
Село	15,7
Київ	2,4
Україна	10,7

Висновки. Отже, рівень життя населення міських і сільських населених пунктів суттєво відрізняється. Дані диспропорції особливо проявляються в дохідно-витратній частині. Зі зменшенням типу населеного пункту зменшуються доходи і, відповідно, витрати населення. Також зменшується частка заробітної плати в структурі джерел доходів, а збільшуються частки доходів, які отримані від власного підсобного господарства. При цьому найбільша нерівність проявляється в Києві і малих містах. Бідних і злиденних найбільше в сільських населених пунктах, де

спостерігаються низькі заробітні плати, значне безробіття і невисока частка заробітної плати в сімейних бюджетах.

Враховуючи те, що столиця найкраще забезпечена комунальними зручностями, то в ній найбільше витрачають на оплату даних послуг. Найменшими відповідно дані витрати є в сільських населених пунктах. Низькі доходи жителів сіл і малих міст ведуть до зростання частки витрат на харчування.

Когатько Ю. Л. Проявления неравенства в уровне жизни населения разных типов населенных пунктов

Показано диспропорції в рівні життя населення різних типів населених пунктів. Визначено основні відмінності в доходах і витратах населення міст і сіл.

Ключові слова: рівень життя населення, бідність населення, структура споживання населення, доходи і витрати.

Когатько Ю. Л. Прояви нерівності в рівні життя населення різних типів населених пунктів

Показано диспропорції в рівні життя населення різних типів населених пунктів. Определены основные различия в доходах и расходах населения городов и сел.

Ключевые слова: уровень жизни населения, бедность населения, структура потребления населения, доходы и расходы.

Kogatko Y. L. Inequalities in standards of living of the population of the different types of settlements

Shown disparities in living standards for various types of settlements. Major differences in the income and expenditure of the population of towns and villages have been investigated.

Keywords: standard of living of the population, poverty of the population, structure of consumption of the population, income and expenditure.

Список використаних джерел:

1. Економіка України за 1991-2009 роки / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К.: Держкомстат України, 2010. – 112 с.
2. Статистичний збірник / Держкомстат України, К., 2011.
3. Рівень життя населення України/ НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. Ком. Статистики України; за ред. Л. М. Черенько. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.
4. Дані обстеження умов життя домогосподарств України 2011 р. Державної служби статистики України.